Crisu Dascălu

Traducându-l pe Rilke

Sunt aproape convins că orice act de traducere a unui text literar este însotit de reflectii teoretice asupra acestei activitãti în general. Mi-am oferit o asemenea experientă cu mai multi ani în urmă, când am tradus o seamă de poezii din opera lui Rainer Maria Rilke în limba română, dintre care unele au apărut în revista timisoreană *Orizont* (1985, nr. 2, p.16). Cu acel prilej, mi-am consolidat mai vechea părere potrivit căreia traducerea poetică nu este doar o transcodare lingvistică, ci o activitate în decursul căreia intervin, alături de cel lingvistic, o pluralitate de coduri: estetic, stilistic, prozodic, muzical etc. La acestea se adaugă, prioritar, codul autorului, care pretinde a fi recunoscut nu numai într-o traducere a unui text izolat, ci si în toate traducerile din texte apartinând aceluiasi autor. A lua în considerare, concomitent, toate aceste coduri este o dificultate resimtită mai putin în actul traducerii si mult mai mult în rezultatele acestuia, ale căror infidelităti fată de original se explică tocmai prin ignorarea unuia sau a altuia dintre coduri. Atitudinea traducătorului fată de coduri este influentată de faptul că acestea se împart în două mari categorii, si anume: coduri imperative si coduri permisive. Codurile imperative sunt acelea a căror nesocotire produce abateri (pozitive sau negative), resimtite ca atare de o comparatie cu originalul, pe când ignorarea codurilor permisive produce efecte insesizabile altfel decât printr-o analiză detaliată, de specialitate. Efectele negative ale încălcării codurilor imperative pot fi compensate cu ajutorul codurilor permisive. Este ceea ce îmi propun să dezvolt în continuare.

Materialul ilustrativ este reprezentat de poezia *Herbsttag*, al cărei text va fi confruntat cu trei traduceri românesti, datorate lui Al. Philippide, A. E. Baconsky si - fie-mi permis - Crisu Dascălu. Pentru început, las să urmeze originalul german si variantele sale în limba română:

Rainer Maria Rilke

HERBSTTAG

Herr: es ist Zeit. Der Sommer war sehr gross.
Leg deinen Schatten auf die Sonnenuhren,
und auf den Fluren lass die Winde los.

Befiel den letzten Früchten voll zu sein;

gib ihnen noch zwei südlichere Tage,
dränge sie zu Vollendung hin und jage
die letzte Süsse in den schweren Wein.

Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr.
Wer jetzt allein ist, wird es lange bleiben,
wird wachen, lesen, lange Briefe schreiben
und wird in den Aleen hin und her
unruhig wandern, wenn die Blätter treiben.

ZI DE TOAMNĂ

E vremea, Doamne! Vara a fost lungă.
Aruncă-ti umbra peste cadranele solare
si vânturile pe câmpii le-alungă.

Dă fructelor din urmă porunci să fie pline;
mai dă-le două zile de la sud,
îndeamnă-le s-ajungă coapte bine,
si toarnă dulce suc în vinul crud.

De-acum cel fără casă mereu pribeag va fi.
Cel singur va fi singur vreme lungă,
va sta de veghe, lungi scrisori va scri
si prin alei mereu va rătăci,
nelinistit, când frunzele s-alungă.

(Traducere: Al. Philippide)

ZI DE TOAMNĂ

Doamne, e timpul. Vara a fost mare,
coboară-ti umbra peste cadranele solare
si lasă vântul liber prin câmpii.

Dă ultimelor fructe har deplin
mai dă-le două zile de miazăzi, si cere
să se împlinească fără-ntârziere,
si-o ultimă dulceată toarnă-n vin.

De-acum cel fără casă rămâne-n pribegie,
cel singur va fi singur multă vreme,
va sta de veghe, lungi scrisori va scrie

BDD-A13265 © 1997 Mirton Verlag
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:18 UTC)

si zbuciumat pe-alei o sã-ntârzie
cu frunzele prin vântul care geme.

(Traducere : A.E. Baconsky)

ZI DE TOAMNĂ

Doamne: e vreme. Si ce mare vara.
Asazã-ti umbra pe solarul ceas
si spre câmpii îndreaptã vântul seara.

Dã ultimelor fructe împlinire
si douã zile de cãldurã încã
si-mpinge-le-n desãvârsire
si ultima dulceatã-n vin o-aruncã.

Cel fãrã casã nu-si mai face acum,
cel mult prea singur singur va rãmâne,
veghind, citind, plecat pe stranii rune
si pe alei va rãtãci, de fum,
nelinistit, iar frunza va apune.

(Traducere: Crisu Dascãlu)

Cel mai drastic dintre codurile imperative este, fãrã îndoialã, cel lingvistic si, în cadrul acestuia, prioritatea revine subcodului lexical, adicã celui care asigurã coerenta textului. Fireste cã, si în aceastã privintã, chestiunea trebuie privitã nuantat, în sensul cã alãturi de cuvintele-cheie (dintre care multe cu statut simbolic) apar si cuvinte fãrã o semnificatie decisivã. Dacã anularea, în traducere, a unui cuvânt-cheie, înlocuirea lui cu un cuvânt având o altã semnificatie sau, dimpotrivã, introducerea unui cuvânt inexistent în original constituie abateri (pe care însã numai comparatia cu originalul le evidentiazã!), orice modificare a statutului celorlalte cuvinte nu produce devieri sensibile.
Nu este, însã, indiferentã pozitia cuvântului în text, în sensul cã el poate ocupa un loc privilegiat, cum este începutul si finalul de vers, sau, dimpotrivã poate fi retras în interiorul versului, spatiu în care cuvântul intrã în semianonimat. Într-o poezie canonicã, asa cum este *Herbsttag*, pozitiile initialã si finalã joacã un rol esential în evidentierea anumitor cuvinte dar si în coagularea coezivã a textului, prin distribuirea unor regularitãti lexicale (*und, wer*) si fonematice (***drängе, die; wer, wird; und, unruhig***). În principiu, ar fi de asteptat ca în textul tradus aceste puncte de relevantã sã fie ocupate de aceleasi cuvinte ca si în original sau de cuvinte capabile sã întretinã raporturi fonematice similare celor din original. Din aceastã cauzã vom proceda la o analizã comparativã între cuvintele distribuite în pozitie initialã si finalã în textul lui Rilke si cele situate în aceleasi pozitii în textele traduse. Pentru a usura comparatia, însemnãm cu un asterisc cuvintele din traduceri care nu se regãsesc în original:

Cuvinte în pozitie initialã

	Rilke	Philippide	Baconsky	Dascãlu
I.				
1.	Herr	*e	Doamne	Doamne
2.	leg	aruncã-ti	coboarã-ti	asazã-ti
3.	und	si	si	si
II.				
4.	befiehl	* dã	* dã	* dã
5.	gib	* mai	* mai	* si
6.	dränge	*îndeamnã	* sã se-mplineascã	* si
7.	die	* si	* si	* si
III.				
8.	wer	*de-acum	* de-acum	cel
9.	wer	cel	cel	cel
10.	wird	*va sta	* va sta	* veghind
11.	und	si	si	si
12.	unruhig	nelinistit	* cu frunzele	nelinistit

Cuvinte în pozitie finalã

	Rilke	Philippide	Baconsky	Dascãlu
I.				
1.	gross	lungã	mare	* vara
2.	Sonnenuhren	cadranele solare	cadranele solare	solarul ceas
3.	los	*lungã	* câmpii	* seara
II.				
4.	sein	* pline	* deplin	* împlinire
5.	Tage	* sud	* cere	* încã
6.	jage	* bine	* -ntârziere	* desãvârsire
7.	Wein	* crud	vin	* aruncã
III.				
8.	mehr	* va fi	* pribegie	* acum
9.	bleiben	* lungã	* vreme	* rãmâne
10.	schreiben	va scri	va scrie	* rune
11.	her	* va rãtãci	* o sã-ntârzie	* fum
12.	treiben	s-alungã	* geme	* va apune

BDD-A13265 © 1997 Mirton Verlag
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:18 UTC)

Luând în considerare importanta punctelor de distributie a acestor cuvinte, poate surprinde ponderea mare (63,9%) a cuvintelor din textul original fără corespondent în cele trei traduceri românesti. O nuantare se impune, totusi, între distributia initială si cea finală, în sensul că infidelitatea fată de original este mai mare în ultimul caz (75%, fată de 52,8%). Mai semnificativ este faptul că acestă infidelitate creste, în cazul cuvintelor aflate în pozitie finală, dinspre prima spre ultima strofă, ceea ce conduce la posibilitatea enuntării unei reguli a cărei aplicabilitate trebuie verificată, desigur, pe un număr mult mai mare de situatii. Am în vedere constatarea că infidelitatea fată de original descreste, într-un text poetic canonic si suficient de lung, dinspre stânga spre dreapta si de sus în jos. În ce priveste numărul atât de ridicat de cuvinte din textul original fără corespondent în traduceri el se explică si prin faptul că aproximativ jumătate dintre ele vehiculează sensuri foarte generale, fiind vorba despre conjunctii, pronume, articole, adverbe.

Orice text poetic se caracterizează, în principiu, printr-o stare de echilibru între coerenta si coeziunea sa, în sensul că orice diminuare într-un plan atrage după sine o augmentare a mijloacelor în planul celălalt. În cazul textului pe care îl discut, pierderea de substantă lexicală prin traducere este de presupus că e compensată printr-o sporire a unora dintre mijloacele coezive. Voi verifica această asertiune prin luarea în considerare a structurilor aliterante, care fac parte din arsenalul resurselor eufonice.

Relatia de identitate între sunetele initiale a două sau ale mai multor cuvinte, aliteratia se poate manifesta în cadrul aceluiasi vers sau în cadrul unor versuri diferite. În prima situatie se poate vorbi de aliteratie orizontală iar în cel de al doilea, de aliteratie verticală. Este evident că varianta orizontală contribuie la coeziunea versurilor, pe când cea verticală sprijină coeziunea strofei sau a întregului text. Din motivul arătat, eficacitatea celei verticale este mult mai mare decât a variantei orizontale, diferentă reflectată si în preferinta arătată de Rilke ipostazei mai productive.

În prima strofă a textului german, sunt prezente următoarele structuri aliterante (în parantează se indică numărul versului în care apar cuvintele purtătoare, astfel încât se poate deduce cu usurintă caracterul orizontal sau vertical al figurii): der (1) - deinen (2) - den (3) - die (4); leg (2) - lass (3) - los (3); Sommer (1) - Sonnenuhren (2); war (1) - Winde (3); auf (2) - auf (3). Prin urmare, 9 aliteratii, dintre care 6 verticale si 3 orizontale. Aliteratiile strofei a II-a sunt următoarele: den (4) - dränge (6) - die (7) - den (7); sein (4) - südlichere (5) - sie (6) - Süsse (7); voll (4) - Vollendund (6) - Früchten (4); letzten (4) - letzte (7); zu (4) - zwei (5) - zur (6); ihnen (6) - in (7), adică 13 aliteratii, dintre care 10 verticale si doar trei orizontale. În sfârsit, strofa a II-a contine aliteratiile cele mai numeroase: wer (8) - wer (9) - wird (10) - wachen (11) - wandern (12) - wenn (12); baut (8) - bleiben (9) - Briefe (10) - Blätter (12); Haus (8) - hat (8) - hin (11) - her (11); lange (9) - lesen (10) - lange (10); jetzt (8) - jetzt (9); und (11) - unruhig (12); den (11) - die (12); ist (9) - in (11), în total 19 aliteratii, dintre care 13 verticale si 6 orizontale. Prin urmare, în textul lui Rilke sunt prezente 41 de aliteratii (29 verticale si 12 orizontale), dispuse astfel pe strofe: 9 - 13 si 19.

Pentru textele traduse, principiul de identificare si clasificare a aliteratiilor este acelasi. În traducerea lui Philippide, în strofa I: vremea (1) - vara (1) - vânturile (3); aruncă (2) - alungă (3); cadranele (2) - câmpii (3). În strofa a II-a: dă (4) - din (4) - dă (5) - două (5) - de (5) - dulce (7); fructelor (4) - fie (4); porunci (4) - pline (4); să (4)- sud (5) - s- (6) - suc (7); coapte (6) - crud (7). În strofa a III-a apar aliteratiile: cel (8) - cel (9); casă (8) - când (12);

de (8) - de (10); fără (8) - frunzele (12); mereu (8) - mereu (11); pribeag (8) - prin (11); va (8) - va (9) - vreme (9) - veghe (10); singur (9) - singur (9) - sta (10) - scrisori (10) - scri (10) - s- (12); lungă (9) - lungi (10); alei (11) - alungă (12). În total, textul lui Philippide contine 32 de aliteratii, dintre care 22 verticale si 10 orizontale.

Traducerea efectuată de Baconsky contine următoarele aliteratii, dispuse astfel pe strofe. În strofa I: coboară (2) - cadranele (2) - câmpii (3); vara (1) - vântul (3); lasă (3) - liber (3); peste (2) - prin (3). În strofa a II-a: dă (4) - deplin (4) - dă (5) - două (5) - de (5) - dulceată (7); ultimelor (4) - ultimă (7); fructe (4) - fără (6); mai (5) - miazăzi (5); si (5) - si (7); să (6) - se (6). În strofa a II-a se întâlnesc aliteratiile: de (8) - de (10); acum (8) - alei (11); cel (8) - cel (9); fără (8) - frunzele (12); casă (8) - care (12) - cu (12); pribegie (8) - prin (12) - singur (9) - singur (9) - sta (10) - scrisori (10) - scrie (10); va (9) - vreme (9) - va (10) - veghe (10) - va (10) - vântul (12). În textul lui Baconsky apar 32 de aliteratii, dintre care 19 verticale si 13 orizontale.

În prima strofă a traducerii Dascălu sunt identificabile următoarele aliteratii: vreme (1) - vara (1) - vântul (3); ce (1) - ceas (2); solarul (2) - spre (3) - seara (3), în total 5 aliteratii, dintre care 2 orizontale si 3 verticale. În strofa a II-a se întâlnesc aliteratiile: dă (4) - două (5) - de (5) - desăvârsire (6) - dulceată (7); împlinire (4) - încă (5) - -mping (6) - -n (7); si (5) - si (6) - si (7); ultimelor (4) - ultima (7), în total 10 aliteratii, dintre care 8 verticale. În strofa a III-a apar aliteratiile: cel (8) - cel (9) - citind (10) - fără (8) - face (8) - fum (11) - frunza (12); nu (8) - nelinistit (12); acum (8) - alei (11) - apune (12); prea (9) - plecat (10) - pe (11), singur (9) - singur (9) - stranii (10); va (9) - veghind (10) - va (11) - va (12); rămâne (9) - rune (10) - rătăci (11); în total, 34 de aliteratii, dintre care 27 verticale si 7 orizontale.

Totalizând situatia aliteratiilor în cele trei traduceri, se ajunge la rezultatul de 98, dintre care 68 verticale si 30 orizontale. Pe strofe, situatia globală este următoarea: în strofa I - 14 aliteratii, în strofa a II-a - 33 iar în cea de a treia - 51. Acestei progresii îi corespunde o progresie similară în ce priveste media aliteratiilor pe vers în fiecare strofă: 4, 67 (I), 11 (II) si 17 (III). O atare intensificare a numărului de aliteratii atestă impulsul de a spori coeziunea textului pe măsură ce acesta se apropie de final. Se înregistrează, astfel, în planul coeziunii textuale, o tendintă inversă în raport cu cea constatată în planul coerentei textuale a traducerilor. Desigur, o astfel de distributie a aliteratiilor în text nu este efectul unei premeditări din partea traducătorilor, ci rezultatul unei tendinte naturale, spontane a acestora de a asigura un echilibru al textului tradus.

BDD-A13265 © 1997 Mirton Verlag
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:18 UTC)